

Scott McElmree: Det nya mordet på Trotskij

[Från *Socialist Worker* 14 juli 2011.]

Då och då kommer en forskare att kritisera en annan forskares bok så hårt att det blir legendariskt. Det mest varaktiga exemplet måste vara E A Housman, vars negativa baksidestexter har kvar sitt sting ännu efter ett sekel eller mer. Housman är mest känd för poesin i sin samling *A Shropshire Lad* (1896). Men klassicister minns fortfarande hans ofta bitande recensioner av andra filologers utgåvor av antikens poesi och kan ibland citera utdrag ur minnet.

”När jag första gången öppnar en utgåva av *Persius*”, skriver han i en av dem, ”bläddrar jag till VI 51 för att se om redaktören vet vilken ordklass *adeo* är. Tyvärr måste jag säga att herr Summers tror att det är ett verb.” Eller begrundar följande mening som slår ihjäl två akademiker med en sten: ”Jag inbillar mig att när herr Buechler första gången läste igenom herr Sidhaus’ upplaga av *Aetna* så måste han känt ungefär som när Synden födde Döden.”

Nuförtiden brukar recensioner i akademiska tidskrifter vara mer varsamma, om än inte mer förnäma av sig – eller åtminstone mer försiktiga. Men det nya numret av *American Historical Review* (AHR) innehåller en anmälan som kommer att förtjäna en plats i de akademiska förödmjukelsernas annaler. En historiker säger om en annan att han ”förvränger... de historiska dokumenten så mycket och begår... så många direkta faktamisstag att hela företagets intellektuella hederlighet går att ifrågasätta.” Utgivarna (ett av de mest framstående universitetsförlagen i USA) ”har givit sitt godkännande till en bok som inte lever upp till grundläggande historisk vetenskaplig standard.”*

Och mycket mer av samma sort. Efter att ha läst recensionen har jag varit i kontakt med både recensenten och den recenserade – och därefter tillbringat en vecka med att försöka få en kommentar från ansvarig manusredaktör, som antingen har rest på semester eller gömmer sig.

Boken i fråga är *Trotsky: A Life* av Robert Service, professor i rysk historia vid universitetet i Oxford. Han har också skrivit biografier över Lenin och Stalin som också givits ut av Harvard.

Det tål att påpekas att Robert Service *inte* skrev varken *Den stora terrorn : Stalins skräckvälde under 30-talet* eller *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine* (1986), som båda skrivits av Robert Conquest. Båda har varit ledamöter vid Hoover-institutionen för krig, revolution och fred vid Stanforduniversitetet, vilket inte har hjälpt dem att vara uppriktiga. (Nästa brittiska sovjethistoriker vid namn ”Robert” som blir berömd kanske ska överväga att använda initialen ”R” istället för hela förnamnet.)

Det råkar falla sig att den som recenserade Services bok, Bertrand M Patenaude, också är ledamot vid Hoover-institutionen. Hans bok *Trotsky: Downfall of a Revolutionary* (Harper&Collins, 2009) kom ut samtidigt som Services bok. Båda böckerna fick ett mycket positivt bemötande i den brittiska och amerikanska pressen när de kom ut.

Under sin livstid var Trotskij föremål för både beundran och förtal, och är det än idag. I den ryska revolutionens ledning var han bara underlägsen Lenin, han grundade Röda armén, skrev viktiga uttalanden åt Kommunistiska internationalen och deltog under många kulturella såväl som politiska diskussioner under hela första delen av 1900-talet.

Under debatter gav han lika brutalt som han fick. (Den amerikanska kulturkritikern Dwight Macdonald sa att han kände sig ärad av att ha inspirerat Trotskijs anmärkning, ”Alla har rätt att vara dumma då och då, men kamrat MacDonald missbrukar detta privilegium.”) Han mördades av en stalinistisk agent 1940, men hans förmåga att inspirera diskussioner verkar evig.

* Hela recensionen finns på www.marxistarkiv.se – öa.

För att sätta in kontroversen i *AHR* i sitt sammanhang hjälper det att snabbt titta på försöken att berätta historien om revolutionärens liv. Över dem reser sig Deutschers storslagna trilogi, som inleddes med *Den väpnade profeten* 1954 och slutade med *Den förvisade profeten* 1963.

Deutscher uteslöts på 1930-talet ur det polska kommunistpartiet för trotskism. Som levnadstecknare var han uppenbarligen anhängare, men det är lika uppenbart att han inte var någon papegoja. Som delegat till Fjärde internationalens (den världsomfattande trotskistiska organisationens) första konferens röstade han mot att grunda den nya gruppen med motiveringen att dess styrkor var för svaga. Han drog sig tillbaka från politiskt arbete och blev en produktiv journalist och skrev om sovjetisk politik och historia, främst för brittiska tidningar.

När Deutscher skrev sin biografi hade han fullständig tillgång till den ryska landsflyktingens papper vid Harvard University. De omfattade den del som täckte hans år i landsflykt (1929-1940) och som var stängd för allmänheten fram till 1980. Hans breda bakgrund inom kommunistisk politik och betydande kunnighet som skribent på sitt adoptivspråk engelska gör att Deutschers trilogi är en av det senaste halvseklets mest storslagna biografier.

Under tiden hade resten av Trotskijs papper vid Harvard gjorts tillgängliga för forskare, och därefter, bara några få år senare, började de sovjetiska arkiven öppnas under Glasnost. De gamla tvisterna (exempelvis om Trotskij verkligen var ett alternativ till Stalin eller om han bara var en tyrann med bättre prosa?) fick nytt bränsle.

Inget verk under perioden efter Deutscher har helt och hållet ersatt trilogin som standardverk, även om Pierre Broués biografi som gavs ut i Frankrike 1988 [på svenska 2011 – öa] är den främsta rivalen. (Broué var en fransk trotskist som också skrev viktiga verk om den tyska revolutionen och det spanska inbördeskriget.)

Det mest kända verk som stödjer sig på de sovjetiska arkiven är *Trotsky: The Eternal Revolutionary* [New York : The Free Press, 1996] av Dmitrij Volkogonov, en general i Röda armén som senare blev rådgivare åt Boris Jeltsin. Hans bok kom ut på engelska strax efter Volkogonovs död 1995, och var en i en rad biografier över Sovjetunionens ”grundare” som han skrev i den anda av att berätta sanningen som fanns under perioden strax efter Kalla kriget. Enligt Volkogonovs bedömning var Trotskij en av ”arkitekterna bakom det sovjetiska totalitära byråkratiska systemet”.

Det har också kommit ut många andra skrifter om Trotskij, en del lärda och andra bara makabra. Man kan nu läsa Trotskijs anteckningsbok om Hegel. Eller så kan man läsa om hans affär med Frida Kahlo. Det är ett överflöd som gör det svårt att välja – utom när det bara är pinsamt.

För att särskilja sin bok och skilja agnarna från vetet, skriver Service i sitt förord att det är ”den första oavkortade biografi om Trotskij som skrivits av någon utanför Ryssland som inte är trotskist.” Detta påstående är förbryllande eftersom¹ det uppriktigt sagt² och odiskutabelt³ är alldeles fel.⁴ En kunnig redaktör skulle ha besparat honom förlägenheten att göra detta misstag. Men Patenaudes bedömning i *American Historical Review* antyder att det bara är toppen på ett isberg av faktafel.

Som Patenaude skriver:

Jag har räknat till fler än fyra dussin. Service blandar ihop namnen på Trotskijs söner, misstar sig på den största politiska gruppen i den första Duman 1906, schabblar bort namnet på den österrikiska ärkehertigen som mördades i Sarajevo, ger en missvisande bild av omständig-

1 <http://www.amazon.com/life-death-Trotsky-Robert-Payne/dp/0070489408>.

2 http://www.amazon.com/Trotsky-Routledge-Historical-Biographies-Thatcher/dp/0415232503/ref=sr_1_1?s=books&ie=UTF8&qid=1309993149&sr=1-1.

3 http://www.amazon.com/Trotsky-Joel-Carmichael/dp/034016932X/ref=sr_1_1?s=books&ie=UTF8&qid=1309993212&sr=1-1.

4 http://www.amazon.com/Trotsky-Geoffrey-Swain/dp/0582771900/ref=sr_1_1?s=books&ie=UTF8&qid=1310087605&sr=1-1.

heterna kring Nikolaj II:s abdikation, vänder upp och ner på Trotskijs ståndpunkt 1940 angående USA:s inträde i Andra världskriget, och anger fel år för när Trotskijs änka dog. Services bok är fullständigt otillförlitlig som referensverk.

Ibland får misstagen en att tappa hakan. Service tror att Bertram Wolfe var en av Trotskijs "medhjälpare" som bodde med honom i Mexiko (sid 441, 473), att André Breton var en "surrealistisk målare" vars "bilder visade medkänsla med det arbetande folkets svåra situation" (sid 453), och att Michail Gorbatjov återupprättade Trotskij 1988, medan Trotskij i själva verket aldrig återupprättades postumt av den sovjetiska regeringen.

(Låt mig avbryta och lägga till en smula till den historiska redogörelsen, eftersom många läsare troligen inte känner igen namnet Bertram Wolfe, den framstående sovjetologen som dog 1977. Som ledare för det amerikanska kommunistpartiet skrev han på 1920-talet en pamflett⁵ som fördömde Trotskij, och han var indragen i utrensningarna av Trotskijs anhängare, bara för att några få månader senare själv bli utrensad. Att beteckna honom som "medhjälpare" till Trotskij vore förvisso en intressant upptäckt, om den vore sann. Service har blandat ihop honom med Bernard Wolfe, en författare som verkligen bodde med landsflyktingen under en period och senare gav ut en roman om Trotskij.⁶

"Service underlåter att på ett seriöst sätt analysera Trotskijs politiska teorier i hans skrifter och tal", skriver Patenaude, "det verkar inte heller som om han alltid brytt sig om att bekanta sig med dem."

Som exempel åberopar han levnadstecknarens sammanfattning av Trotskijs bok *Litteratur och revolution* (1923). I den, skriver Service, ville Trotskij "[p]recis som de andra kommunistiska ledarna... ha en hög kultur som var underordnad partiets syften. Det skulle ta många år, antog han, innan en 'proletär kultur' skulle bli allmänt utbredd." Det är helt bakvänt. Boken skrevs för att tillbakavisa rörelsen för "proletär kultur", och den är inte direkt oklar på den punkten.

Services porträtt av Trotskij hävdar envist att han var lika kall mot sin familj som mot sina fiender. Ett exempel i hans redogörelse är Trotskijs emigration till England 1902, då han lyckades fly från landsförvisningen i Sibirien. "Knappt hade han blivit far till två barn innan han bestämde sig för att smita. Få revolutionärer lämnade en sådan oreda efter sig. Ändå handlade han enligt den revolutionära uppförandekoden."

Senare hänvisar Service till att Trotskij "spolade sin första fru", och citerar ett stycke ur Trotskijs självbiografi som verkar vifta undan hela episoden genom att säga "Livet skilde oss åt."

Recensenten kallar detta att "manipulera de bevis som finns tillgängliga" genom att "stryka olämplig text". I Trotskijs självbiografi står det att han och hans fru kom överens om att han skulle fly från landet. Hela meningen låter så här: "Livet skilde oss åt, men ingenting kunde förstöra vår vänskap och vårt intellektuella släktskap." (Sid 125.)

Patenaude påpekar också att revolutionärens första hustru förblev en politisk anhängare, och "dog under den Stora terrorn som trotskist." Service kan välja att kalla det att Trotskij "spolade sin första fru" men uppenbarligen såg hon det inte så.

Detta är bara ett prov på de misstag eller exempel på illa behandlade bevis som Patenaude framför anklagelser om i sin artikel. Recensionen är cirka 2.000 ord lång och diskuterar också en bok av David North som heter *In Defence of Leon Trotsky* som gavs ut förra året av Mehring Books,⁷ ett förlag som är knutet till något som kallas Socialist Equality Party, som leds av North (namnet är en pseudonym).

5 <http://www.archive.org/details/TheTrotskyOppositionItsSignificanceForAmericanWorkers>.

6 <http://www.marxists.org/archive/hansen/1959/xx/wolfe.htm>.

7 <http://mehring.com/>. (Två kapitel ur Norths bok finns översatta till svenska på marxistarkivet: *Om Robert Services Trotskij-biografi* – öa.)

North är en på många sätt ganska märklig person och jag har en ganska ingående kännedom om Norths arbeten, som innefattar avhandlingar som anklagar andra trotskister för att vara FBI-agenter eller agenter för den sovjetiska underrättelsetjänsten. Hans böcker uppmärksammas sällan i *American Historical Review*. Att denna bok gjorde det föreföll verkligen förbryllande.

Jag ville fråga Patenaude om det. Bad *AHR* honom recensera båda böckerna? Hur reagerade redaktörerna på recensionen – ändrade de den överhuvudtaget? Jag ville också förmedla en sak som en historiker sa till mig efter att ha läst recensionen: ”Det är den mest fördömande recension jag någonsin har sett i en historisk tidskrift. Det måste ligga något mer bakom det här – personliga motiv, någon sorts hämnd.” Säkert tänkte andra personer samma sak. Vad låg bakom uppdraget?

”Jag skrev recensionen på begäran från *AHR*:s redaktörer” berättade han via e-mail. ”De bad mig recensera både Services och Norths böcker. Jag tyckte det var lite märkligt eftersom Service är en viktig person inom den sovjetiska historieforskningen och hans Trotskij har hyllats av flera recensenter som den definitiva biografen – så varför minska effekten genom att slå ihop den med en liten bok som i allt väsentligt är utgiven på egen hand av en erkänd trotskist som ägnar det mesta av sina sidor åt kritik av Service och hans bok?”

Patenaude säger att han ”till en början lutade åt att säga nej till begäran om en recension” eftersom han inte hade läst någon av böckerna och visste att han om han skulle skriva artikeln skulle förhindras att göra annat arbete. ”Men efter att ha kontrollerat att David Norths bok inte nämnde min egen nyligen utgivna bok om Trotskij så accepterade jag inbjudan, och förväntade mig helt och fullt att jag skulle lägga min röst till kören av lovprisande av Services biografi.”

Men när han läste boken ”blev [han] förvånad över det stora antalet faktafel... och även författarens skoningslöst anklagande ton. När jag kom till slutet av boken insåg jag att något var allvarligt på tok: hur kunde en så slarvig forskning och en så tendentiöst skriven bok ha fått så lysande recensioner från så många historiker och andra framstående recensenter både i Storbritannien och USA?”

Patenaude övergick då till Norths bok, som till knappt hälften består av en kritik av Services biografi. Han förväntade sig ”en förutsägbar polemisk smådeskrift från den yttersta vänstern” men ”i själva verket slog [den] huvudet på spiken i att visa på de grundläggande problemen med Services biografi.”

Vad gäller att vara en ”hämnd” så verkar det som om recensionen försatte Patenaude i en ganska besvärlig situation: Service skrev en välvillig recension av hans bok, och ett utdrag ur den finns på pocketupplagan av boken. ”Service och jag råkar båda dessutom vara kollegor vid Hoover-institutionen – även om han bara är här på Hoover på somrarna, så jag har bara träffat honom en enda gång och mycket kort för några år sedan.”

Han medger att recensionen kan vara ovanligt sträng för en akademisk tidskrift – men själva situationen var ovanlig: ”Efter att ha läst minst ett dussin entusiastiska recensioner av Services bok (en del av dem gemensamma recensioner av båda våra böcker) så började jag i förväntan att skriva en respektfull akademisk recension, men det gick inte att tassa omkring det upprörande sakernas tillstånd som jag ställdes inför när jag läste hans bok.”

Även om Patenaudes recension klargör vad den menar på ett skarpt sätt och utan ursäkter eller dröjsmål, så uppvisar den inget av den aggressiva skadeglädje som fanns i Housmans legendariska angrepp. ”När jag hade läst båda böckerna”, berättar han för mig, ”och insåg omständigheterna så kände jag att jag inte hade något annat val än att gå till väga som jag gjorde.”

Innan jag intervjuade Patenaude så skrev jag till Service. Hade han förberett ett svar på artikeln i *AHR*, eller ville han kommentera den på något annat sätt?

Det kom genast ett svar: ”Öh, har du [en] kopia av recensionen? Jag kan inte kommentera något jag inte har sett!”

Jag skickade den till honom. Han svarade inte. Tystnaden blev oroande. I slutet av dagen berättade jag vad som hade hänt för min hustru, och hon sa: ”Du har dödat honom.” (Tanken hade redan slagit mig.)

Tre dagar senare och efter ytterligare två försök att locka fram ett svar skrev Service detta:

Seriösa forskare gör bäst i att undvika glåpord. Trotskisterna har under nästan två år använt en plump och undvikande taktik under angreppen på min Trotskij-biografi. Som man kunde förutse tycker de inte om en bok som utmanar deras avgudadyrkan – och de har hela tiden misslyckats att ta itu med de grundläggande frågor som boken ställer. Men intelligentsian i väst har också alltid innefattat Trotskij-romantiker som vill tro det bästa om Trotskij och intar en mer eller mindre okritisk inställning till Sovjetunionens historia. På sätt och vis överväldigas de av honom. Det hände medan Trotskij levde, och att döma av Patenaudes magsura recension blomstrar och lever fortfarande detta fenomen. Patenaudes egen redogörelse för Trotskijs sista år i Mexiko behandlar honom som en ädel martyr. Detta är minst sagt en tvivelaktig analys – och jag ber helt enkelt folk att läsa min biografi och bestämma sig själva.

De mindre faktafelen i den första upplagan av min biografi har rättats till. Inget av dem urholkar den revidering av Trotskijs rykte som jag försökte göra efter de årtionden av vänlig behandling som han har fått. Det som behövs är ett samlat tänkande i vår hållning till inte bara Sovjets förflutna utan också till vår egen samtid. Livet är alltför kort för ett praktgräl.

Det är ett genmäle om än på intet vis ett svar. Patenaudes bok koncentrerar sig på de tre sista åren i Trotskijs liv och mordet på honom i Mexiko och är ingalunda någon helgonbiografi. (Alla antydningar om att han hänger sig åt trotskistisk nostalgi kommer att skingras om man läser den.) Ingenting i *AHR*-artikeln är plump eller ovettigt.

För övrigt har de analyser av Services bok som vänsterakademiker som Paul Le Blanc⁸ och Hillel Ticktin⁹ har gjort varit mer kriminaltekniska än polemiska. Invändningarna mot Services forskning handlar inte om ”mindre faktafel” utan anklagelser om att han har misstolkat bevisen eller underlåtit att läsa det material som citeras. Och hursomhelst går en tillräckligt stor mängd ”faktafel” inte att skilja från simpel okunskap.

Ingen som skriver om Trotskij kan förvänta sig att undkomma debatter, men det gör det bara ännu mer nödvändigt att vara ytterst noggrann. Under dessa omständigheter kan jag bara föreslå att alla forskningsbibliotek som har lagt Services bok till sina samlingar bör överväga att också införskaffa David Norths bok.

Till sist: när en av landets ledande lärda tidskrifter publicerar ett klagomål om att ett speciellt akademiskt förlag ”har givit sitt godkännande till en bok som inte lever upp till grundläggande historisk vetenskaplig standard” så verkar det rimligt att förvänta sig ett svar.

Under loppet av åtta dagar har jag kontaktat fem personer (de flesta av dem två gånger) för att få en kommentar om recensionen i *AHR* utan att få något som helst svar. Ibland är det guld att tåga. I detta fall är det bara skamlöst.

(Översättning från engelska, Göran Källqvist.)

8 *Trotskij lever!*, på marxistarkiv.se.

9 *Till Leo Trotskijs försvar*, på marxistarkiv.se.